

Лидија ВУЈАЧИЋ

САВРЕМЕНА СЕОСКА ПОРОДИЦА КАО ДИО
ШИРЕ СРОДНИЧКЕ МРЕЖЕ
(норме, обим и врсте сродничких односа)

Сродство, односно сроднички односи, засновани на био-социјалним везама појединаца и породица а изражени кроз њихове различите интеракционе активности, су важан сегмент ширих социјалних односа и у сваком друштву имају своје носиоце, садржај и норме по којима функционишу. За *сродство*, стога, можемо рећи да је универзална али и варијабилна категорија, с обзиром на то да подразумијева и различите облике и садржаје (начин рачунања, функције, обим и интезитет, појмовни и термилошки апарат), условљене специфичношћу времена и средине у којој егзистирају. У том погледу и истраживана стварност у Црној Гори везана за сродничку организацију, а примарно за (сеоску) породицу као језгро сродничких односа који се у њој и преко ње формирају, садржи и опште карактеристике сродничког система, али и низ локалних посебности проистеклих из њене историјске, културно-традицијске одређености на коју се надовезује и актуелна социо-економска ситуација.

Ипак, шири подстицај за истраживање одабране теме више лежи у чињеници да су сроднички односи изложени перманентном процесу вишеструке трансформације. Стога је било неопходно осврнути се на узрочно-последичну везу између процеса модернизације друштва на глобалном плану и индивидуализације (нуклеаризације) породице у социо-економском смислу, у виду тезе на којој се инсистира у многим савременим социолошким и антрополошким истраживањима, иако те процесе, јасно, не треба третирати као чиниоце који директно утичу на промјену породичне и сродничке организације, већ више као сплет различитих околности које изазивају наведени

процеси у породичном животу. На значај и функционалност сродничких односа у нашој средини дјелује, али у супротном смјеру, и актуелна социјална и економска, готово кризна, ситуација у друштву, а пад економског и вриједносног и културног стандарда удаљава појединца све више од неких државних институција, очигледно усљед системске мањкавости, и враћа га традиционалној установи – сродничкој заједници од које он очекује сигурнију емотивну, социјалну, па и материјалну подршку. Стога је за наше друштво карактеристично да се у њему одвијају паралелно два, наизглед контрадикторна, процеса – тзв. процес модернизације и процес ретрадиционализације. Тако се црногорска савремена породица налази, недвосмислено, у сталном мијењању и превирању заједно са другим чиниоцима друштвене структуре, а супротности на релацији традиционално-савремено представљају и данас њену препознатљиву карактеристику. Иако постоје извјесне садржајне разлике између сеоске и градске породице, ми смо се, бавећи се овом тематиком, ипак одлучили за истраживање породице у сеоско-варошком амбијенту, из простог разлога што су сроднички односи тамо манифестнији.

Дакле, истраживање је имало за циљ да установи како савремени услови живота и актуелна друштвена стварност утичу на структуру и садржај сродничких односа тј. каква је њихова актуелна функција за породицу и појединца. Односи су посматрани кроз егзистенцијалну везу и јединство, било кроз свакодневне или тек повремене контакте и активности и кроз симболичку повезаност у одређеним приликама (традицијска обредна окупљања). Приликом квантитативног одређења сродничке мреже узели смо њен тзв. апсолутни састав, што значи да су обухваћени сви сродници са којима се одржава нека врста односа.

Избор Грахова за репрезента истраживања условљен је, прије свега, предметом истраживања, али и практичним разлозима (географски положај и привредни статус му дају атрибуције и сеоског и, дијелом, варошког амбијента, мада је током претходних деценија дошло до рерурализације и оних елемената који су имали варошки предзнак; малим бројем становника омогућено је да, на нивоу узорка, петина становништва партиципира у истраживању).¹ Треба нагласити и то да избор Грахова за репрезента није био условљен било чиме што би се могло *a priori* сматрати специфичним, већ напротив, закључци изведени из емпиријске грађе највећим дијелом могу представљати заједнички именоватељ породичне стварно-

сти, у оквиру сродничке заједнице, у Црној Гори карактеристичан за сеоски, па и варошки, амбијент.

Граховски крај, иначе, обухвата југозападни дио Црне Горе, то јест налази се изнад Боке Которске, а јужно од Никшића и на граници са источним дијелом Херцеговине и припада Никшићкој општини.

*

У означавању сродничких интеракција употребили смо појам *сродничка мрежа*. Сроднички односи су посматрани као цјелина, то јест мрежа односа на интерперсоналном и интерпородичном плану. Мрежа се формира вертикалним и хоризонталним сродничким разграњавањем, крвним и брачним везама, кроз различите облике неформалне комуникације, активности (размјене услуга и добара) и емотивне блискости. У том смислу, можемо рећи да сродничку мрежу сеоске породице на Грахову чине конкретни судионици, садржај и норме по којима функционише.

Норме у сродничким односима – Као прво, норме и правила по којима се одвијају сроднички односи ограничавају се на „строго дефинисаним границама сродничког система,”² што значи да су његова структура и садржај условљени културним обрасцима који постоје

¹ Истраживање је вршено у МЗ „Грахово” (општина Никшић) на узорку од 140 испитаника.

Подаци из посљедњег пописа становништва из 1991. су сљедећи:

	СТАНОВНИШТВО	ДОМАЋИНСТВА
Граховац	188	42
Грахово	82	37
Загора	60	16
Заслап	84	21
Јабуре	23	6
Нудо	201	47
Спила и Осјечениц	72	23
<i>укупно</i>	710	212

Попис становништва, домаћинства и станова по насељима (1991. г.), документација РЗС, Билтен, Подгорица 1993.

² А. Милић, *Социјална мрежа породичних односа и друштвени слојеви*; Србија крајем осамдесетих, ИсФФ, Београд 1991, 134.

у одређеној средини. Даље, културни обрасци зависе од друштвено-историјског наслеђа, актуелних социо-економских прилика, али и од индивидуалних психолошких механизма појединаца. Шире гледано, сроднички односи могу бити засновани на традиционалним или савременим културним обрасцима. Под појмом *савремени сроднички односи* могла би се означити тенденција смањивања обима сродничке мреже и интезитета интеракција. Насупрот њима, под *традиционалним сродничким односима* подразумевају се развијени и разгранати породични и индивидуални односи, односно већи обим и интезитет сродничких интеракција. Но, традиционални и савремени културни обрасци се не могу изоловано и неповезано посматрати. У оба модалитета они се заснивају на принципу „неусловљене сродничке солидарности и лојалности која је независна од времена и простора, али и од животног века појединачне индивидуе.”³ Сроднички односи су начелно, па тако и у испитиваној средини, највише утемељени на традиционалним нормама самим тим што их појединац „затиче”, тј. не бира их (као што је случај са другим социјалним односима) већ наслеђује као дио ширих породичних односа и вриједности. У складу са личним ставом и афинитетом појединац надграђује или разграђује затечене и потенцијалне сродничке интеракције, с обзиром на његов положај у сродничком систему.

За сродничке односе на Грахову можемо рећи да су веома разгранати и очувани, у смислу да традиција представља основу по којој се регулишу норме и понашања унутар сродничке мреже.

Табела број 1 – одговори на питање: „Који је ваш основни разлог за комуникацију са рођацима?”

<i>одговори</i>	
на рођаке увијек могу да се ослоним	34,05%
живимо у сусједству	5,37%
иста смо крв па је ред да се дружимо	37,82%
настављамо породичну традицију	20,42%
везује нас заједничко имање и послови	3,28%

Из одговора на постављено питање: „Који је ваш основни разлог за честу комуникацију са рођацима?” види се да су тзв. традициј-

³ Исто, 134.

ски обрасци понашања доминантни (изражени у модалитетима одговора: „иста смо крв па је ред да се дружимо” и „настављамо породичну традицију”). Економско-емотивна подршка коју рођаци једни другима обезбјеђују, изражена је у одговорима 34,05% испитаника „да се на рођаке могу ослонити.” Осјећање заједништва и солидарности је, очигледно, међу сродницима јако и оно се може посматрати, такође, као дио ширих традицијских односа. Слично претходном, и модалитет одговора „везује нас заједничко имање и послови” указује да су данашње сродничке везе посљедица тј. редуцирани наставак некадашње изузетно чврсте економско-друштвене динамике сродничке заједнице. И одговори „живимо у сусједству”, такође, посредно указују на јединство у многим сферама свакодневног живота и виталних животних интереса чланова заједнице, што произишло из непосредне територијалне компактности. Али, сродство је као друштвена установа показало и висок степен адаптивности на актуелне друштвене услове у којима се оно третира у свијести људи, и даље, као устаљени и основни, иако неинституционализовани, механизам заштите, подршке и помоћи и који често доприноси и рјешавању конкретних личних и породичних проблема.

Најсадржајнија интеракција се остварује између оних појединаца/породица чије је мјесто у сродничком систему „култура посебно истакла и нагласила.”⁴ Основна начела сродничких веза заснивају се на одржавању интензивнијих веза са блиским сродницима, што чини тај однос интимнијим и емотивнијим, насупрот односу са даљим сродницима са којима се, такође, одржавају везе, али које су мање засноване на личним емоцијама а више на усвојеним стандардима понашања. Исто важи и за свакодневна дружења. Она су, наиме, чвршћа али и неформалнија док су у посебним, рјеђим тј. церемонијалним приликама правила понашања формална и условљена обичајним нормама. То значи да се сваки појединац у посебним приликама понаша у складу са мјестом – положајем које заузима у сродничкој структури.

Обим сродничке мреже – На број чланова сродничке мреже утичу сљедећи фактори: степен генеалогске повезаности, структура породице и организација унутар породичних односа, психолошки чиниоци, физичка удаљеност између сродника и вријеме којим су-

---

⁴ З. Ивановић, *Градска породица у систему сродничких односа – прилог проучавању*, ЕС Х, Београд-Нови Пазар 1988, 159.

дионици сродничке мреже располажу за одржавање контаката са сродницима, као и њихова спремност за тим, односно (не)постојање емотивне наклоности међу сродницима. Сви наведени фактори који структурирају сродничку мрежу не дјелују изоловано једни од других, као ни независно од утицаја социо-културних образаца које породица прихвата преко шире заједнице и које „активно или пасивно пресађује у свест и праксу својих нових генерација.”⁵

Из претходног се види да је полазни критеријум за одређење физичког обима сродничке мреже број сродника, односно породица са којима испитаник тј. његова породица одржава контакте. Просјечан број породица са којима се одржава интензивна комуникација је 8-9 породица. Овај број смјешта граховску породицу у широк сроднички оквир, имајући при том у виду да је број породица са којима се одржавају неки видови контаката, у шта убрајамо и спорадичне, знатно већи.⁶ Просјечан број породичних контаката на Грахову је велики али, на неки начин, у границама очекиваног. Када ово констатујемо имамо у виду наслијеђени „колективизам” изражен кроз осјећање заједништва и припадности својој родовској групи.⁷

Просјечан број породица са којима се одржавају интензивни односи са мужеве/очеве стране је 5,4 насупрот 2,8 породица са жене/мајчине стране.⁸ Наслијеђени патрилинеарни и патрилокални односи утичу, како видимо, и на већу заступљеност активних рођачких веза по мушкој линији сродства. То је, јасно, наслијеђе па-

⁵ Н. Пантелић, *Традиција у савременим сродничко-суседским и породичним односима у Западној Србији*, Етноантрополошки проблеми, св. 6, Београд 1989, 39.

⁶ На Грахову је осјећање братственичке припадности веома изражено што се види из одговора на питање: „До којег кољена рачунате за блиске рођаке са очеве стране?” тако да са очеве стране просјек у рачунању блиског кољена износи 5,1, док је са мајчине стране 2,7 кољена схватано као граница између блиских и даљих рођака.

⁷ Како емпиријска истраживања сличног типа нијесу вршена у Црној Гори, то смо наше истраживање као једино расположиво компарирали са резултатима сличних истраживања до којих се дошло у Србији, у периоду од средине до краја XX вијека. Тако је А. Милић дошла до резултата да 5-6 породица чине „актуелну сродничку мрежу сваке породице, али истовремено и активну, имајући у виду учесталост контаката са блиским сродницима” – А. Милић, *Социјална мрежа породичних односа и друштвени слојеви*. . . 121.

⁸ А. Милић наводи да просјечно сваки испитаник има 3,01 породица блиских рођака са мужеве стране и 2,76 ближих родбинских породица са жене стране; видјети: А. Милић, *исто*, 148.

тријархалног друштва у коме се „концентрација моћи код мушкараца схвата као друштвена форма која се развија у специфичним условима.”⁹

Табела бр. 2 – просјечан број сродничких породица са којима се одржавају интензивни контакти по мушкој и женској линији филијације:

	<i>породице са мужеве/очеве стране</i>	<i>породице са женине/мајчине стране</i>
мушкарци	5,4	1,5
жене	6,0	3,6

На основу поменутих података да се закључити да је и данас стојер сродничког система мушкарац. Ипак, за овај патрицентрички примјер постоји и шире објашњење везано за непосредну физичку близину сродника са очеве стране, а тиче се директно обима мреже. Наиме, на Грахову се, као и у другим сличним сеоским срединама, сродничко заједништво поклапа са територијалним. С обзиром на то да породично имање наслеђују, углавном, само мушки потомци, без обзира да ли остају да живе на њему или тек повремено долазе, они се у просторном смислу не удаљавају, остају у сусједству са осталим сродницима. Парцеле се уситњавају, а рођаци првог, другог, трећег или неког даљег кољена са својом личном имовином творе заједништво, иако више територијалног (формалног) типа. На примјер:

– У Граховском пољу живи већи број породица из братства Булајића и Ковачевића сконцентрисаних у групи од по неколико или више кућа. Или у засеоку Барама има десетак кућа Вујачића. На Граховцу, такође, живе десетине породица из братства Миловића. Или, у Заслапу су само куће Вујичића, Ковачевића и једна Вучетића.

а) *Диференцијација понашања у сродничкој групи према полној и генерацијској припадности* – Формирање сродничке свијести је, такође, условљено, у извјесној мјери, полном и старосном припадношћу, односно положајем и улогом коју појединац има у породици. Положај и оца и мајке су квалитативно најважнији положаји у породици у процесу изградње сродничке идентификације, односно родитељи су субјекти који највише утичу на даљу надградњу сродничких релација. Анализирајући заступљеност чланова породице

⁹ В. Denich, *Spol i моћ на Balkanu*, ЕР 22, Beograd, 1986, 85.

у сродничкој интеракцији примјетили смо да су њени старији чланови – родитељи активнији судионици у одржавању сродничких односа, при чему мислимо на обим, а не нужно и интензитет тих односа. Јер млађи чланови преферирају, како се показало, динамичније односе али са мањим бројем сродника.

Родитељи, односно припадници најстарије генерације (у случају када је ријеч о проширеној породици) јесу језгро око кога се формира сродничка мрежа. Показало се да мушкарац (отац, односно муж) зна највећи број рођака у породици. Међутим, знања о рођацима не укључују аутоматски и обавезну комуникацију. Отац је фигура у породици која зна и познаје највише рођака, али са којима остварује различите типове односа, од интимног до формалног знања о рођацима. Ако бисмо покушали да генерализујемо, на основу понашања испитаника, улогу мушкараца (оца, дједа, мужа итд.) и улогу жене (мајке, супруге, свекрве и др.) у сродничкој мрежи, за мушкараца, са позиције оца, бисмо могли рећи да се понаша на слједећи начин: шире је информисан о свим генеалогским сродницима, чак и о фиктивним члановима сродничке групе, али са ограниченим бројем сродника остварује интеракције. Супротно, жена бројчано мање познаје рођаке или зна да постоје (они рођаци са којима се није никада упознала), али јој је комуникација са већином познатих учесталија него што је то пракса код мушкараца. Јасно, овдје не покушавамо да групишемо двије одвојене врсте понашања у сродничкој групи, нити је то могуће, с обзиром на полну и старосну припадност, али истичемо нека оквирна запажања која нас наводе на закључак да постоје, ипак, специфична правила понашања везана за полну припадност унутар сродничке мреже. Од мушкараца се очекује већи степен познавања рођака, одржавања церемонијалних веза и окупљања. Мушкарац више партиципира и у домену пружања и тражења „крупнијих услуга” од сродника. Дјелокруг жене у рођачкој комуникацији је усмјеренији на свакодневне обавезе (чиме јој се даје секундарна улога) и тиме је она, на неки начин, медијатор између високог степена знања о рођацима и конкретних интеракција.

Судећи по резултатима истраживања, најмлађи чланови породице – дјеца су најмање заинтересовани за одржавање сродничких веза. Но, ако прецизније размотримо њихове ставове видимо да је и млађа генерација веома привржена једном броју сродника. Ако покушамо да ставове млађих, дакле дјеце, сврстамо у један шири кон-

текст онда би се могли подвести под сљедеће понашање: млади су привржени блиским сродницима, а на један особит начин доживљавају и најширу сродничку групу и имају изражену потребу за идентификацијом са њом. Иако млади најприје прихватају нове културне обрасце и модеран начин живота, или му пак теже, евидентно је да се жељене промјене дешавају много брже у сфери материјалне културе, него у духовној и социјалној равни. Пожељност промјена у „материјалној производњи, квалитету и култури становања, одевања, потрошњи”¹⁰ млади не поистовјеђују у потпуности и са жељом да напусте наслијеђене норме понашања. Оно што препознајемо као разлику у сродничком понашању у односу на њихове родитеље, иако је то све више индивидуална ствар, је да у обиму њихове сродничке мреже „недостају” рођаци даљег генеалогског степена, а који су заступљенији код старијих генерација („рођакање” са рођацима четвртог, петог, шестог степена млади све више замјењују другачијим обликом дружења, дајући предност посебно пријатељским везама).

Врсте (интензитет) сродничких односа – За полазне критеријуме у класификацији сродничких односа у тзв. апсолутном саставу сродничке мреже узети су интензитет сродничке комуникације и чврстина сродничке повезаности. У складу са тим, сродничке релације смо подијелили на четири врсте и то: *интимни, повремени, ријетки* сроднички односи и *непознати сродници*.¹¹

– У *интимну* врсту сродничких односа убројали смо оне сроднике између којих се остварује интензивна и присна комуникација. Овај тип односа се остварује у првом реду са генеалогски најближим сродницима (родитељима, браћом и сестрама и њиховим породицама), као и са афиналним сродницима истог ранга сродства, гледано из супружничке позиције. Међу интимним рођачким односима је и дијапазон услуга, активности и помоћи најшири. О интим-

---

¹⁰ видјети: Н. Пантелић, *н.д.*, 40.

¹¹ Још се Е. Bott, проучавајући енглеско друштво и унутар њега сродничке односе, определијелила за њихову класификацију на четири оквирна типа: *интимни, ефективни, неефективни сроднички односи*, а у четврти тип је уврстила категорију *непознатих сродника*. (види Е. Bott, *н. д.*, 118-121); Или као што је З. Ивановић истакла, придржавајући се исте класификације приликом проучавања градске породице у Србији током посљедњих деценија XX вијека, да се ради о „четири степена социјалне блискости (удаљености) између породица и ванпородичних сродника” (видјети: З. Ивановић, *н.д.*, 158. и Ј. Ђорђевић, *Сроднички односи у Врању*, ЕИ, Београд 2001.)

ним сродницима, у складу са тим, природно постоји и највећи степен знања о њиховим животним преокупацијама, интересовањима, личним проблемима и сл. Начелно можемо рећи да међу Граховљанима доминира овај тип односа, уколико се ослонимо на одговор 68,58% испитаника који одржавају скоро свакодневно комуникацију са једним бројем рођака (било посјетама било путем телефонских разговора).

Табела број 3 – одговори на питање: „Са блиским рођацима се најчешће виђате?“

<i>одговори</i>	
скоро свакодневно или се чујемо телефоном	68,58%
једном мјесечно или неколико пута годишње	14,66%
само у посебним ситуацијама (свадбе, славе, сахране и сл.)	16,32%

Упутно је напоменути чињеницу да се на Грахову, као и у другим сеоским срединама, мијешају тј. преклапају сроднички и комшијски односи и да велика фреквенција сусрета не мора да значи и интиман тип сродничких односа. Због велике близине становања, тј. рођачког окружења, као и начина живота на селу и устаљених културних образаца мањи, али не и занемарљив проценат односа у рођачкој комуникацији је „успутан” и условљен физичком близином рођака, а не врстом односа. Површне контакте, иако скоро свакодневне, не можемо уврстити у интиман тип сродничких односа.

Интиман тип сродничких односа подразумева складне односе или, уколико се они наруше, оне када долази до прекида комуникације или свођења на пуку формалност. Има примјера гдје се такви, некада интимни, а касније само површни односи одржавају, како кажу испитаници, само „због свијета.” Тиме се избегавају приговори од стране јавног мњења на личне или породичне моралне квалитете. Једном формиран тип сродничких односа, дакле, није непромјенљив. Сроднички однос може бити нарушен из различитих разлога: сукоби око имовине, промјена мјеста боравка, недостатак времена, нарушавање интима и сл. Супротно, рођачки однос се може појачати у кризној ситуацији, приликом болести, тражења запослења, уписа у школу и сл. Упућеност рођака једних на друге се тада посебно испољава, као што се ни учињена помоћ „не заборавља”.

– *Повремене* сродничке односе карактеришу слабији интензитет и степен интимности. Интеракција се одвија, као што говори термин који смо употребили за њихово означавање, повремено (мјесечно, годишње или само у одређеним приликама попут слава, свадби, испраћаја у војску и, уобичајено, на сахранама) и укључује одређене интеракције и пружање помоћи, обично мање интимне природе. Учешћем изабраних судионика, највише по сродничкој основи, у цикличним и линераним обредима појединаца огледа се тежња већине појединаца и породица за очувањем веза насталих сродничким разграњавањем. Тако се сродничке релације рефлектују, у извјесном смислу, и на онострану раван. Кроз обичајем утврђене норме и симболичке радње везане, на примјер, за период жаљења и коротовања или за правила сахрањивања настоји се подражавати континуитет јединства или блискости између живих и мртвих сродника, слично односима током живота.

– *У ријетке сродничке односе* убрајају се они сродници са којима се скоро уопште не остварује комуникација. Категорију ријетких односа одликује, прије свега, свијест о сродничкој вези, али без узамног осјећања блискости међу сродницима. Одсуство заједничке имовине и интереса, тиме и навике дружења, су, поред генеалогске удаљености, разлози који утичу на формирање пасивних односа међу неким сродницима. Сусрети међу сродницима су ријетки, а изузетак чине једино преломне ситуације у животу неког од њих. Најчешћи, а често и једини, вид контаката унутар ове врсте сродничких односа остварује се кроз присуство на сахрани неког од преминулих сродника.

Интерпретирајући ријетке сродничке односе, као и непознате сроднике поменућемо и један реактивирани друштвени феномен, карактеристичан за овдашњу стварност. То је окупљање већег броја рођака-братственика на тзв. братственичким скуповима, као и писање родослова и братственичких монографија. Циљ ових окупљања је управо повратак традицији и сродничкој групи, иако на први поглед ретрадиционализација обичаја има симболичан карактер. Но, ако дубље сагледамо појаву можемо закључити да појединац и његова породица имају потребу да се „врате” основној групи (сродничкој) која би им, у неким сегментима шире друштвене организације, омогућила извјесну врсту подршке. На тим скуповима се упознају сродници који се до тада нијесу лично познавали, а они који су се површно знали учвршћују рођачке везе. Евидентно је да ро-

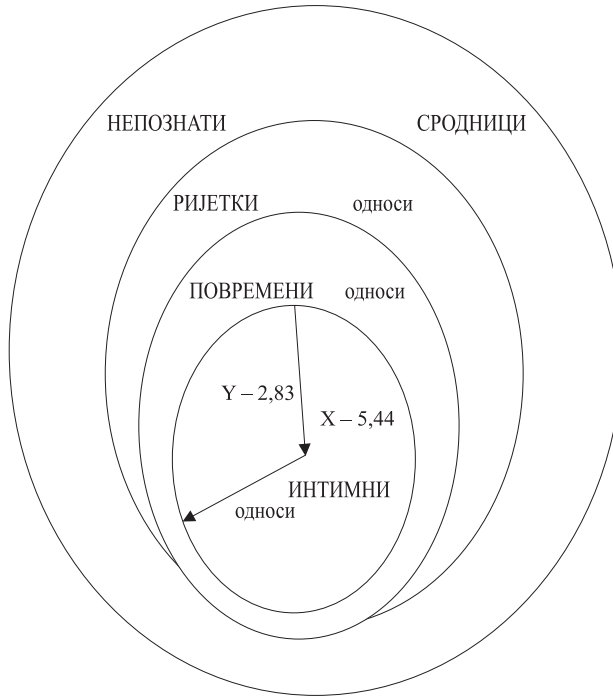
ђаци тим чином поспјешују рођачко јединство и крче пут интензивнијој сарадњи и солидарности. Подаци које смо добили испитујући актуелни тренд наведених окупљања и ставова према таквим церемонијама веома су илустративни, с обзиром на то да нема негативних и неутралних одговора, говоре да су она веома популарна иако представљају анахронизам.

Табела број 4 – одговори на питање: „Да ли ваше братство/шира родбина организује годишња окупљања?“

<i>одговори</i>	
да, и увијек идем на њих	15,62%
да, али не идем	–
не, али бих радо ишао/ла	84,22%
нијесам заинтересован/а за таква окупљања	–

У контексту одржања истоимене братственичко-сродничке цјелине поменућемо и једну обичајну норму која се тиче његовања територијалне компактности сродника. То је установа *права прече куповине*, односно право *ближике*¹² да прва буде понуђена у куповини некретнина. Већи дио сеоског мњења држи да је недолично да се кућа и земља продају а да се прије тога не понуди близика и сусјед–међаш. Данас овај обичај опстојава и на Грахову, али не као стриктна, већ више пожељна, или чак идеална форма односа међу близикачима (Граховљани употребљавају термин *ближика* за блиске сроднике по мушкој линији сродства, као и даље уколико су они уједно и сусједи).

¹² Термин *ближика* (*близњика* или *близника*) се у народној терминологији и правној пракси тумачи на више начина, од најближих сродника до племника. По Богишићу ријеч *близика* значи „не сусједа него сродника, зато се усваја братственик јер је братственик по мушкој лози а помеђаши су сусједи земаљски, а сусјед је оно што је близу куће.” (Архив Историјског института у Подгорици, исписи из Богишићевог архива у Цавтату); У Приморју је ближик исто што и братственик или племеник. А термин се спомиње и у хрватским писаним изворима из XVII са значењем: „сва родбина и својбина, а јамачно и сусједство, братство и племе које кад се на продају нуђају земље тад се том ријечју означавају они којим постоји право првокупа.” (преузето из: П. Стојановић, *Право прече куповине као израз колективне друштвене свијести у Црној Гори*, 14.).

Симболички приказ сродничке мреже, представљен концентричним круговима, с обзиром на обим и врсту сродничких односа.

X – број породица са мужеве стране са којима се одржава интимна врста сродничких односа;

Y – број породица са женине стране са којима се одржава интимна врста сродничких односа.

– Под *непознатим* сродницима се подразумевају они појединци, односно породице, за које се зна да постоје али са којима се нијесу остварили непосредни контакти. О таквим сродницима се зна на основу информација од других, обично старијих генерација сродника (најчешће су то отац или дјед који су иначе преносиоци знања о даљим рођацима). Непознати сродници чине обично сроднике који живе далеко или су генеалошки веома удаљени, с тим што може бити заступљен само један од два наведена момента. Разлог за непознавање генеалошки блиских рођака, обично лежи у географској раздвојености или у лошим односима наслијеђеним од претходне генерације или је, пак, њиховом смрћу елиминисано могуће посредовање у одржавању континуитета сродничких релација. И одсуство жеље, уз све набројане факторе, можда и највише,

утиче на одсуство комуникације. Непознати сродници, као и у осталим врстама сродничких односа, могу током времена услед различитих околности промијенити свој статус, зависно да ли специфичне околности дјелују на њих кохезионо или дестабилизирајуће.

*

Истражујући савремену (сеоску) породицу у систему сродничких односа дошли смо до општих закључака сљедеће садржине.

Сроднички односи на Грахову су разгранати. Мрежа интерперсоналних и интерпородичних односа, насталих вертикалним и хоризонталним сродничким разграњавањем, било крвним било афиналним везама, је веома обимна и слојевита. Просјечан број породица са којима се одржавају по обје филијативне стране интензивни сроднички односи износи осам до девет породица, док је тај број знатно већи уколико се узме у обзир спорадично одржавање контаката са даљим рођацима – на нивоу цијеле сродничке групе (од личних контаката до знања о сродницима).

Сроднички односи се конкретизују кроз различите облике добровољне и спонтане комуникације, у виду пружања емотивне подршке и активности типа размјене материјалних и новчаних добара и услуга, почев од помоћи у рјешавању ситних свакодневних проблема до обезбјеђивања најважнијих радних и животних циљева за породицу, у зависности од степена блискости, објективних околности, степена обавезности, односно од интерних норми које успоставља ужа заједница и сам појединац. Шире сроднички односи, тј. односи са даљим сродницима су формалнијег карактера, обавезујући само у посебним ситуацијама које, такође, зависе од личних ставова и прихваћених културних образаца.

Осјећање сродничког заједништва засновано је, прије свега, на традицијским основама и има два нивоа: први, кроз симболичку повезаност и други, кроз сродничке контакте и испомагање засновано на јаким осјећању дужности да се помогне („помажем своме кад год могу”) и, исто тако, на очекивању у обрнутом смислу („рођаци смо, ваљда ће ми помоћи”). Функционална специјализација односа, пружање помоћи или очекивање исте у виду емотивне подршке, до економског и социјалног ослонца, на неки начин је реципрочна с обзиром на дистрибуцију односа и активности. Помоћ се очекује и прима, али и враћа, додуше не у истом облику већ у складу са

могућностима и захтјевима конкретне ситуације. И преко церемонијалног понашања судионика сродничке мреже се, такође, види један од аспеката ширег системског функционисања сродничких односа. У раду смо, између осталог, за примјер узели братственичке скупове, веома популарне у посљедње вријеме у готово свим крајевима Црне Горе гдје су се и раније одржавали и имали стварни значај. Иако изгледа да је једини циљ данашњих окупљања само симболичког карактера, иза манифестног израза појаве – његовања традицијских установа и вриједности назире се и утилитарна основа реактивирања обичаја. Удруживање по широј сродничкој основи има и практичну примјену самим тим што већи број сродничких познанстава и учвршћивања постојећих обезбјеђује и више потенцијалних инструменталних полуга у рјешавању индивидуалних проблема преко идентификационих, у овом случају, родбинских канала. Потреба да се један од идентитета сваког појединца исказа јавно, у неким случајевима се (зло)употребљава и за промоцију идеолошке, политичке, страначке и др. припадности. И кроз учешће изабраних судионика, највише по сродничкој основи, у цикличним и линеарним обредима појединаца види се тежња за очувањем веза насталих сродничким разграњавањем. Упадљиво је да се и све обавезујућим, односно све скупљим поклонима приликом честитања, а који су у нескладу са све тежом материјалном ситуацијом већине актера и које често превазилазе њихове објективне економске могућности, настоје потврдити сродничке везе или изградити чвршће од до тада остварених. Отуда „експлозија” заборављених обичаја, ритуала и сл. преко којих се, посредно, могу сагледати и многи други социо-етнолошки аспекти бројних трансформација у друштву.

Сроднички односи нијесу, природно, истозначни за све појединце и породице. За један дио испитаника одржавање веза са сродницима је, прије свега, поштовање традиције јер су „иста крв,” док је за друге извор помоћи и подршке, а за неке превазиђен социјални однос који омета интиму и аутономију сваког појединца, и који нема функционалну оправданост у савременом друштву. Ипак, чини нам се да је управо компромисно спајање индивидуалне слободе и његовање остварених сродничких релација оно чему, као идеалном моделу, тежи већина испитаника.

Трансформација сродничких односа која се одвија на глобалном плану, огледа се, дијелом, и у нашој средини. Често помињани ис-

каз „некада се више окупљало” од стране испитаника указује да у репрезентативној средини постоји мишљење да је „раније другачије било”, повезујући то са осјећајем да сроднички односи данас имају другачији квалитет и интензитет. Међутим, у поређењу са развијеним земљама, гдје је нуклеаризација и индивидуализација потпуно остварена, код нас су промјене више структурног карактера, а мање суштинског. А смисао је у томе што нуклеарна породица, а тиме и појединац, „рачуна” и даље на сродничку везу као на важну полугу у савладавању многобројних животних опција, почев од свакодневних до стратешких.

Lidija VUJACIC

CONTEMPORARY RURAL FAMILY IN NETWORK OF KINSHIP

Summary

Theme of work is contemporary rural family in network of kinship and her transformation. It is well known that biological relations, as a form and group of family and personal interactions base on biological relations, are an important segment of wider social relations and in every society and community they have their fundamental basis, contents and norms by which they function. Represent is area of Grahovo in Montenegro.